

KAVSİ TEBRİZİ

can Kavsi'yi babası İsfahan'da okutmuş, iyi bir eğitim gören Kavsi burada baba yurdu Tebriz hasretiyle şiirler yazmış, İsfahan'ı Tebriz'le karşılaştırmıştır. Tebriz'e döndükten sonra bir din adamı olarak geçimini sağlayan Kavsi, Sâib-i Tebrîzî ve bilhassa Fuzulî'nin etkisi altında kalmış, Fuzulî'ye ve Ali Şîr Nevaî'ye nazireler yazmış, gazelleriyle de tanınmıştır. Şiirlerinde klasik yazı diliyle konuşma dilini başarılı şekilde birleştiren ve düşüncelerini açık biçimde ifade etmesiyle dikkati çeken Kavsi'nin bu şiirlerinde halk deyimleri, atasözleri sıkça görülür.

Kavsi'nin İngiltere'de British Museum'da bulunan divanının baştan ve sondan eksik olduğu Charles Rieu'nün katalogundan anlaşılmaktadır. Divanın tam bir nüshası ise Tiflis'te Gürcistan Devlet Kütüphanesi'nde mevcuttur. Azerbaycanlı edebiyat tarihçisi Feridun Bey Köçerli ve Tebrizli araştırmacı Muhammed Ali Terbiyet'in elinde de divanın birer nüshası bulunmaktadır. Kavsi'ye dair bilgileri ilk defa derleyen Feridun Bey Köçerli onun bazı şiirlerini *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalları*'nda neşretmiştir (Bakü 1925). Kavsi divanını ilk defa eksik olarak Selman Mümtaz yayımlamıştır (Bakü 1925). Henüz tam bir neşri yapılmayan divanın büyük bir kısmını, şair hakkında en önemli araştırmaları yapmış olan Hamit Araslı *Gövsî Tebrizi: Seçilmiş Eserleri* adıyla neşretmiştir (Bakü 1958).

BİBLİYOGRAFYA :

Feridun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalları*, Bakü 1925, I, 175-187; Selman Mümtaz, *Azerbaycan Edebiyatı V: Gövsî*, Bakü 1925; İsmail Hikmet [Ertaylan], *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1928, II, 196-209; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâycân*, Tahran 1312, s. 310-311; Hamit Araslı, *XVII-XVIII. Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1956, s. 151-169; a.mlf., *Gövsî Tebrizi: Seçilmiş Eserleri*, Bakü 1958; a.mlf., *Azerbaycan Edebiyatı: Tarihi ve Problemleri*, Bakü 1998, s. 569, 579-586; "Kavsi Tebrizi", *Azerbaycan Sovyet Ensiklopediyası*, Bakü 1979, III, 223; Yavuz Akpınar, "Kavsi Tebrizi", *TDEA*, V, 229.

YAVUZ AKPINAR

KAVSİNÂME

(قوسنامه)

Ok atmanın âdâbı,
menziller ve okçulara dair bilgi veren
eserlerin ortak adı.

Arapça'da **kavs** (yay) kelimesine Farsça **nâmenin** (mektup, kitap) eklenmesiyle oluşmuş bir birleşik kelimedir. İran ve Türk yazılı kültüründe okçulukla ilgili

eserlere genellikle "kavsnâme" denilmektedir. Arap edebiyatında ise bu tür eserler daha çok "kavs", "remy" (ok atmak) ve "sihâm" (oklar) kelimeleri kullanılarak adlandırılmıştır.

Hz. Peygamber'in, "Ok atıcılığını ve biniciliği öğreniniz" (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 23); "Kuvvet ok atmaktır" (Müslim, "İmâret", 167; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 23) gibi hadisleri İslâm coğrafyasında ok atıcılığının önemini arttırmış, bu konuda kitap ve risâleler yazılmasına yol açmıştır. Ebû Hâşim el-Bâverdi, Tâhir-i Belhî, İshak er-Reffân, Abdurrahman et-Taberî, Ebû Ca'fer el-Hîrevî, Ebû Mûsâ Harrâs, Behrâm b. Bâbek, Kadı Muhiddin gibi müelliflerin bu konudaki eserleri bilinmektedir (Kahraman, s. 235). Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de geçen "remâ" fiili de (el-Enfâl 8/17) daha çok "ok atmak" mânâsında anlaşılmış, dolayısıyla âyet konuyla ilgili eserlerin hemen tamamında zikredilmiştir.

Bu konudaki Arapça eserler arasında Süleyman b. Ahmed et-Taberânî'nin *Fazlû'r-remy ve ta'lîmih* (Uluçam, s. 54-57), Kemâleddin Ebû'l-Fazl İsmâil İsfahânî'nin *Risâletü'l-kavs* (Nefîsî, II, 158) ve Ebû Zeyd el-Ensârî'nin *Kitâbü'l-Kavs ve't-türs* (Sezgin, VIII, 79) adlı kitapları zikredilebilir. Farsça yazılmış eserler arasında da Katrân-ı Tebrizî'nin *Kavsnâme'si* (Safâ, II, 422-423; Levend, s. 221) önemlidir.

XII. yüzyıl sonlarında Selçuklu Emîri Tülû Bey'in Hüseyin b. Ahmed Erzurûmî'ye 1200-1208 yıllarında yazdırdığı *Hulâşâ fi 'ilmi remy* adlı kitaptan itibaren (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3176; ayrıca bk. Kahraman, s. 362) kalem alınan, aslen mensur olmakla birlikte yer yer beyit, kıta gibi manzum parçaların da bulunduğu, hemen hepsinin amacı okçuluğu teşvik yanında nazarı bilgiler de vermek olan Türkçe "kavsnâme"leri iki grupta ele almak mümkündür. Birinci gruptaki eserler ok atmanın önemi ve sevabı, ok atmakla ilgili âyet ve hadisler, Hz. Âdem'den başlayarak peygamberler ve ashaptan meşhur ok atıcıları, ok atmanın ve yay tutmanın âdâbı ve usulleri, ok atmanın şekilleri ve çeşitleri, ok atıcılarının kullandığı aletler ve ok menzillerinden bahsetmektedir. Mehmed Yûnus ed-Dervâzî'nin *Kitâb-ı Kavsnâme* (yazılışı 1070/1660; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 495, 496), Kemankeş Prizrenli Mustafa Efendi'nin *Kavsnâme* (Süleymaniye Ktp., Reşîd Efendi, nr. 1027 [istin-sahı 1104/1693], Lala İsmâil, nr. 559 [istin-sahı 1150/1737], Âşir Efendi Hafîdi, nr. 254;

TSMK, Hazine, nr. 620), Mehmed Hafîd Efendi'nin 1145'te (1732) telif ettiği *Kavsnâme (Fezâil-i Remy)*, Süleymaniye Ktp., Mehmed Hafîd Efendi, nr. 255; İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1582), Mehmed b. Şeyh Mustafa'nın *Kavsnâme (Umdetü'l-mütenâzilin)*, Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 911) ve Mahmûd b. Mehmed Ezherî'nin *Kavsnâme* (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1932) adlı eserleri bu gruba dahildir.

İkinci grupta yer alan eserler okçuluk müsabakalarına katılan kişilerin isimleri, atış mesafeleri, menziller, menzil taşları ve sahipleri, atıcıların hünerleri, ok atış yerleri (İstanbul, Edirne, Bursa, Gelibolu ve Üsküp gibi) hakkında bilgiler ihtiva eder. Kemankeş Mustafa Paşa'nın adı geçen eserinden farklı diğer bir *Kavsnâme'si* ile (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1879; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 913) müellifi bilinmeyen *Kavsnâme-i Menzilât* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 497) adlı eserler de bu gruptandır.

Bunların yanında ele aldığı konular aynı olmakla birlikte adında "kavs" kelimesi geçmeyen eserler de bulunmaktadır. XV. yüzyıl Çağatay şairi Yakini'nin manzumensur karışık *Ok Yay Münâzarası* (Levend, s. 141), Kâtib Abdullah Efendi'nin *Kânunnâme-i Rumât ve Tezkire-i Rumât* (İÜ Ktp., TY, nr. 224), Seyyid Halil Hasib'in *Tuhfetü'l-Hasib* (yazılışı 1133/1721), Kemankeş ve hattat Berberzâde Mustafa Efendi'nin *Hâzâ Tomar-ı Sâhib-i Menâzil-i Meydân-ı Tîrendâzî* (yazılışı 1203/1789; bk. Kahraman, s. 253), Geyveli Hüseyin'in *Kevserü'l-hayât ve meclisü'r-rumât*, Seyyid Mehmed Vâhid'in *Minhâcür-rumât*, Mustafa Kânî Bey'in *Telhîs-i Resâilü'r-rumât* (İstanbul 1263), Ağzâde Ahmed Kânî'nin *Oknâme* adlı eserleri bu grupta yer alır (bu eserler için bk. İrtem, s. 6-7; Herrigel, tercüme edenin girişi, s. 22-24; Yücel, s. 31-34).

Kavsnâmelerde verilen bilgilere göre İstanbul'da II. Bayezid zamanında Okmeydanı'nda okçuların bağlı oldukları bir de tekke bulunmaktaydı. Okçuların burada ok atma işini bir tarikat anlayışı içerisinde ele alarak âdâbını öğrendikleri belirtilmektedir (bk. OKÇULAR TEK-KESİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "remy" md.; Müslim, "İmâret", 167; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 23; Süleyman Kâni İrtem, *Türk Kemankeşleri*, İstanbul 1938, tür.yer.; Halim Baki Kunter, *Eski Türk*

Sporları Üzerine Araştırmalar, İstanbul 1938, s. 7-19; Safâ, *Edebiyyât*, II, 422-423; Nefisî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, II, 158; Sezgin, *GAS*, VIII, 79; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, s. 141, 221; Ahmet Turan, *İslâmîyette Spor ve Önemi*, Ankara 1985, s. 5-9; Müjdat Uluçam, *Süleyman b. Ahmed et-Taberânî ve Fadlu'r-remy ve ta'limih Adlı Cüz'ü* (yüksek lisans tezi, 1990), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 55-57; Mehmet İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Okçuluk Spor ve Temel Teknikleri* (yüksek lisans tezi, 1992), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; E. Herrigel, *Zen ve Okçuluk* (trc. Ömer Cemal Güngören), İstanbul 1993, tercüme edenin girişi, s. 11-24; Atif Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara 1995, s. 233-238, 253, 362; Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara 1999, tür.yer.; Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999, s. 95-141; Mustafa Kutlu, "Ok", *TDEA*, VII, 110-112.

HASAN AKSOY

KAVUK

Bir başlık türü.

Kavuk Türkçe'de "içi boş şey" demektir. Uygurca'da **kağuk** şeklinde geçer ve "mesane" anlamına gelir. Kâşgarlı Mahmud kelimenin mesane yanında "başlık" mânasını da zikreder (*Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, III, 165). Birçok serpuş türü için kullanılan Arapça **kalensüve** (kalsüve, kulensiye, kalensiye, kalensât), Farsça **kelûta** kavukla aynı anlamdadır. Osmanlılar'da ise daha çok üzerine sarık sarılmış kalensüveye kavuk denir. İslâm dünyasında bilhassa Abbâsîler döneminde yaygınlaşan kavuğun kalensüveleri daha çok Türkler'in imalâtında mahir olduğu keçeden yapılmaktaydı. Bunlar "horasânî, deniyye, rusâfiyye, şâşîyye" gibi adlar alırlardı. Nisbelerinden Horasan, Bağdat (Rusâfe

Bağdat'ın bir mahallesi) ve Mâverâünnehir'de bulunan Şâş'ta kalensüve imalâtının yapıldığı ve buraların kendine has kavuk stilleri olduğu anlaşılmaktadır. Mes'ûdî, Halife Mu'tasım-Billâh'ın, ağabeyi Me'mûn gibi Acem meliklerinin giydiği şâşîyye kalensüve giydiğinden ve halkın da ona uyduğundan söz eder (*Mürücü'z-zehab*, IV, 228). Abbâsîler devrinde değişik sınıf ve rübelere göre farklı kavuklar giyilirdi. Meselâ kadılar taylasanlı uzun kalensüve (tavîle) kullanırlardı. Küpe benzeyen ve muhtemelen bu sebeple "deniyye" de denilen kavuk bir zirâ (yaklaşık 45 cm.) yüksekliğinde olur, kadılara heybetli bir görünüm verirdi (Mez, I, 316-317).

XIII. yüzyıldan günümüze ulaşan minyatürlü eserlerden, çini ve taş yapılarıdaki tasvirlerden Selçuklu dönemi kavukları hakkında bilgi edinilmektedir. *Varaka ve Gülşah* minyatürlerinde Varaka yer yer kırmızı, yeşil, taylasanlı kavukla tasvir edilmiştir. Cezerî'nin *el-Câmi' beyne'l-ilm ve'l-âmeli'n-nâfi'* adlı eserinde (s. 10, 220, 263) katlar halinde destar sarılmış, omuzlara inen taylasanın uç kısmı işleme- li değişik renkli kavuklar görülmektedir.

Osmanlılar horasânî, üsküf, yûsufî, selîmî, kallâvî, örf, mücevveze gibi adlarla anılan birçok kavuk türü kullandılar. İlk dönemlerde bilhassa seferlerde daha çok üsküf giyilmesi âdeti. Hoca Sâdeddin Efendi'nin verdiği bilgiye göre Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın icadı olan üsküf I. Murad zamanında yaygınlaşmış, keçeden yapılan börk ağır altın sirmalarla süslenerek padişahlara, mevki ve makam sahibi kişilere has bir başlık durumuna gelmiştir. Hoca Sâdeddin, ilk Osmanlı sultanlarının Bursa'da mezarları başın-

Şehzade Mehmed'in sünnet şenliğinde kavukcuların resmigeçidini tasvir eden minyatür (Nakkaş Osman, *Surnâme-i Hümâyun*, TSMK, nr. 1344, vr. 353'dan detay)

daki sırmalı taçların üzerine sarılan yûsufî destarın burmalarının eşsiz olduğunu, dolama dilimlerindeki kıvrımların nerede sona erdiğini en keskin gözlerin bile kestiremeyeceğini yazar (*Tâcü't-tevârih*, I, 68). Yûsufî daha çok bir destar şekliydi ve Hz. Yûsuf'a nisbetle bu adı almıştı. Ancak başa geçecek tarafı dar, tepeye doğru genişleyen üstü dilimli, tepe kısmı hariç diğer kısımları tülbentle örtülü bir tür kavuğa da bu ad verilmiştir. Daha çok padişahın tahta çıkarken giydiği yûsufî üzerinde üç siyah sorguç bulunurdu. Padişah vefat ettiğinde tabutu başına siyah sorguçlu yûsufî kavuk konulurdu.

Fâtihten Sultan Mehmed'in kanunnâmesinde, "Hizmetkârlarına mücevveze giydirmek vüzerânın ve kazaskerlerin ve defterdarların yoludur ve beylerbeyiler ve sancak beyleri üsküf yürütmek gerekir" ifadesi yer alır (Akgündüz, I, 321). Mücevveze 30-35 cm. boyunda, mukavvadan, yukarıya doğru genişleyen yuvarlak (üstüvânî) şekilde yapılır ve üzerine beyaz tülbent çekilirdi. Tepe kısmında ceviz gibi kırmızı kumaştan bir ilâve yapılırdı ki kavuğun adı da bundan gelmektedir. Yavuz Sultan Selim'e nisbetle selîmî denilen kavuk 65 cm. kadardı. Mücevveden daha uzun olan selîminin yukarısı ağızdan genişçe, tepesi yarık ve düzdü. Üzerine tülbent sarılırdı. Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına kadar padişahlar birtakım değişikliklerle bu kavuğu giydiler. Tevki Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi'nde belirtildiğine göre önceleri pâyyeye mahsus ve pâyesi ol-

Üst kısmı kavuk şeklinde biçimlendirilmiş bir mezarın baş taşı ile, çeşitli kavuk tiplerinin görüldüğü II. Selim dönemine ait yağlı boya bir tablodan detay (TSM, Padişah Portreleri Salonu)

